

Allmänheten medverkar vid övningar

ERFARENHETER FRÅN ÖVNING HAVSÖRN

Ann Enander
Susanne Hede

KBM:S TEMASERIE | 2005:2

KRISBEREDSKAPS
MYNDIGHETEN

KBM:S TEMASERIE | 2005:2

Allmänheten medverkar vid övningar

ERFARENHETER FRÅN ÖVNING HAVSÖRN

Ann Enander

Susanne Hede

Titel: Allmänheten medverkar vid övningar – erfarenheter från Övning Havsörn
Utgiven av Krisberedskapsmyndigheten (KBM)

Omslagsfoto: Malin Modh/Krisberedskapsmyndigheten

Övriga foton: sid 17 Malin Modh/Krisberedskapsmyndigheten, sid 28 Pressens Bild, sid 31

Malin Modh/Krisberedskapsmyndigheten, sid 35 collage: från vänster, rad 1: Martin

Skoog/Megapix, Pawel Flato/Megapix, Urban Orzolek/Windh, rad 2: Gunnar Fureld/

Megapix, rad 3: Lars-Olof Nilsson/Windh, USK/Per Skoglund/Windh, sid 38 collage: från

vänster, rad 1: IFA Bilderteam/Ina Agency, Sven Oredson/Megapix, rad 2: Science Photo

Library/IBL, rad 3: Jan-Olov Nilsson/Windh, EyeQnet/First Light, Ulf Holmstedt/Megapix,

sid 41 Malin Modh/Krisberedskapsmyndigheten.

Upplaga: 2 000 ex

ISSN: 1652-2915

ISBN: 91-85053-74-0

KBM:s dnr: 0569/2004

Grafisk form: AB Typoform

Tryck: Edita, Västerås 2005

Skriften kan erhållas kostnadsfritt från
Krisberedskapsmyndigheten, materieförvaltning.

E-post: bestallning@krisberedskapsmyndigheten.se

Skriften kan laddas ned från Krisberedskapsmyndighetens webbplats
www.krisberedskapsmyndigheten.se

KBM:s temaserie 2005:2

Innehåll

KBM:s förord	5
Förord	6
Summary	7
Sammanfattning	9
Inledning	11
Metod	14
Resultat	18
Diskussion	37
Referenser	44
Bilaga 1	46
Bilaga 2	47

KBM:s förord

Krisberedskapsmyndigheten (KBM) förbättrar samhällets krishanteringsförmåga bl a genom övningar. Myndigheters och organisationers förmåga att informera snabbt, korrekt och samordnat utvecklas genom återkommande och realistiska övningar. Deltagande av personer som inte är yrkesmässigt engagerade i krisberedskapsfrågor, dvs allmänheten, är viktigt för att öka realismen och resultatet av övningar.

Oftast är allmänheten den slutliga mottagaren av information vid stora olyckor och kriser. Individens tolkning av informationen och reaktionerna på innehållet varierar stort. Livssituation, graden av påverkan, ålder m m gör att var och en tolkar informationen och reagerar olika. Dessa aspekter på krisinformation är svåra att skapa i övningar.

Nils-Olov Nilsson

Samordnare, krishanteringsenheten
Krisberedskapsmyndigheten

Under genomförandet av kärnkraftsövning Havsörn engagerades ett 25-tal personer för att öva informationshanteringen till allmänheten. Beslutet att involvera allmänheten växte fram under planeringsarbetet tillsammans med Statens räddningsverk och Länsstyrelsen i Uppsala län.

Den här studien är viktig för att öka allmänhetens deltagande i framtida övningar och för att utveckla offentliga aktörers förmåga att informera vid kriser. Förhoppningen är att allmänheten blir en naturlig deltagare vid övningar där informationsverksamhet övas. Det ökar både de övade organisationernas och allmänhetens medvetenhet och kunskap om samhällets krishantering.

Ta del av forskarnas slutsatser som argument för att på allvar involvera allmänheten vid övningar inom krishanteringssystemet.

Förord

Denna studie är ett uppdrag från Krisberedskapsmyndigheten (KBM) till Försvarshögskolan, hösten 2004. I uppdraget ingick att följa övningen Havsörn utifrån ett allmänhetsperspektiv. Uppgiften var att belysa allmänhetens reaktioner på krisinformation samt att utveckla formerna för dess deltagande vid övningar.

Rapporten beskriver hur allmänhetens deltagande i övningen genomfördes och sammanställer de lärdomar som drogs av den.

Genomförandet av uppdraget var beroende av insatser från många organisationer och enskilda individer. Vi vill som forskare först rikta ett tack till de deltagare som ställde upp och delade

med sig av sina tankar och upplevelser före, under och efter de två övningsdagarna samt till ”jämförelsegruppen” som besvarade frågeformuläret före övningen.

Vi vill även särskilt tacka för den hjälp och service som personal från Försvarsmakten bistod med vad gäller den tekniska utrustningen samt genomförande av övningsdagarna. Ett varmt tack också till den civila personal som på olika sätt bidrog till att stödja allmänhetsgruppen i Norrskedika.

Slutligen ett tack till C-J Nässén som medverkade som kontaktperson och hjälpte till att värva deltagare till övningen.

Ann Enander Susanne Hede

Summary

In September 2004 the County Administration in Uppsala carried out a major exercise, “Exercise Sea-Eagle”, with the purpose to exercise and prepare for a nuclear energy accident. One focus during the exercise was crisis communication with the public.

Previous exercises and actual events have shown that communication with the public is an important but difficult task in crisis management, and that the preparations for this are often insufficient. This study was carried out during the exercise with two main purposes. The first purpose was to provide a public response to the information during the exercise, indicating how this might be perceived and understood. 27 volunteers comprised the public group. They followed the two-day exercise together in a hall with access to the internet, radio and telephone. Reactions and viewpoints from this group were collected from questionnaires, diaries and group interviews.

The participants’ reflections during the exercise can be structured in three main themes. The first theme focuses on direct reactions to the information

and its contents. The participants actively sought rapid information and straight answers on different issues. Concordance between different information channels was of particular importance in order for the information to be interpreted as trustworthy and providing a sense of security. The second theme focuses on dilemmas at a personal level. Among the participants there was a clear need to get answers as to how to handle the ordinary problems of everyday lives. Finally, dilemmas at the collective and public level form the third theme. Reflections about confidence in public preparedness and concern about other people are examples of the categories of dilemma described in this theme.

A second main purpose of this study was to examine the possibilities for the public to take part in major emergency exercises. One issue concerned whether the public reactions to an exercise scenario could be realistic. The experience in this case was that the participants took their part seriously and demonstrated an involvement almost as if the events were real. Another issue was how

people might react to dramatic and critical scenarios that took place in their own environment. The participants were predominantly positive and a side effect from the exercise was that they appeared to become more interested in preparedness issues.

This study contributes some lessons about crisis communication from the exercise, providing concrete examples of people's conceptions of different types of message. It also identifies some aspects to consider when planning major exercises with public participation.

Sammanfattning

I september 2004 genomförde länsstyrelsen i Uppsala en totalövning, Övning Havsörn, i syfte att öva och träna inför en kärnenergiolycka. Ett särskilt fokus under övningen var kris-kommunikation med allmänheten.

Tidigare övningar och verkliga händelser har visat på att kommunikation med allmänheten är en viktig men svår del vid hantering av denna typ av situation, samtidigt som förberedelserna inför detta har brister.

I samband med övningen genomfördes denna studie med två huvudsyften. Det första var att med hjälp av allmänheten spegla hur informationen under övningen kunde uppfattas och tas emot av målgruppen. Allmänhetsgruppen bestod av 27 personer som anmält sig frivilligt och som tillsammans befann sig i en lokal med tillgång till radio, telefon och internet under övningens två dagar. Reaktionen och synpunkter från denna grupp har inhämtats genom frågeformulär, dagboksanteckningar samt gruppintervjuer.

Deltagarnas reflektioner under övningen kunde struktureras i tre huvudteman. Det första temat fokuserade

direkta reaktioner på informationen och dess innehåll. Deltagarna sökte och ställde krav på snabb information och entydiga svar på olika frågor. Samstämmighet mellan olika informationskanaler visade sig vara särskilt viktig för att informationen ska uppfattas som trovärdig och skapa trygghet. Det andra temat handlade om dilemman på individnivå. Bland deltagarna i övningen fanns ett stort behov av att få svar på hur de skulle hantera sin vardag i samband med händelsen. Dilemman på kollektiv- och samhällsnivå bildade slutligen ett tredje tema. Reflektioner kring förtroende för samhällets beredskap samt oro för andra människor är några kategorier av dilemman inom detta område.

Ett andra huvudsyfte med studien var att pröva formerna för ett allmänhetsdeltagande.

En fråga gällde om reaktioner på ett spelat scenario kunde anses realistiska. Det visade sig att i detta fall, med ett scenario som hotade den egna hemmiljön, så levde deltagarna sig in i övningen nästan som om den vore på riktigt. En annan fråga var hur

människor kunde tänkas reagera på dramatiska och krisartade scenarier som utspelades i den egna närmiljön. Deltagarna var övervägande positiva och en bieffekt av medverkan i övningen tycks ha varit att de blivit mer intresserade av beredskapsfrågor.

Studien bidrar med ett antal lärdomar från övningen vad gäller kriskommunikation, med konkreta exempel på hur människor uppfattar olika typer av budskap. Den visar även på aspekter att ta hänsyn till vid planering av deltagande av allmänheten vid större övningar.

Inledning

Vid stora olyckor och andra svåra händelser i samhället ställs organisationer och myndigheter inför två typer av uppgifter. Den ena handlar om att hantera *själva situationen*, att tillsammans utöva ledning, samverka och agera. Den andra handlar om att hantera *reaktioner* på det som inträffat, att kommunicera och att möta frågor och behov hos berörda. Beslutsfattare med erfarenheter från större kommunala påfrestningar i Sverige lyfter särskilt fram information till allmänheten som en viktig men ofta svår del i krishanteringsarbetet (Enander & Hede, 2004).

Övningar utgör en viktig del i uppbyggnaden av beredskap inför båda dessa typer av uppgifter. Övningar kan genomföras i olika syften, vanligtvis brukar fokus ligga på att öva larmrutiner, ledningsorganisation och kommunikation mellan de professionella grupperna. Organisationer som deltar i övning tränar även aspekter av kommunikation med medierna och allmänheten. Det kan handla om att utforma uppgifter till radiomeddelanden, hålla spelade presskonferenser, ställa samman information till olika berörda grupper

och medverka i intervjusituationer. En osäkerhet vid sådana moment handlar om att utvärdera utfallet och dra riktiga lärdomar. Tekniska aspekter av informationshantering kan vara lättare att utvärdera, till exempel om man får igång bemanning av telefonväxel, upprättar fungerande samarbete med medierna, osv. Svårare är att utvärdera hur själva kommunikationen har fungerat och om de budskap som förmedlats varit ändamålsenliga. Här saknar man en allmänhet som hör, läser och värderar samt framför allt reagerar på de budskap som förmedlas. I vissa fall kan den rollen tas av en *spelad* allmänhetsgrupp som ingår i övningsledningen, med uppgift att ställa frågor för att hålla spelet igång eller driva det i en viss riktning. Denna grupps deltagare har dock i regel inte som uppgift att reagera och agera så som de själva skulle göra i en verklig situation. Det är rimligt att tro att reaktionerna hos en spelad allmänhet kan skilja sig avsevärt från de frågor och behov som uppstår i verkligheten vid en faktisk situation.

En sökning i den internationella forskningslitteraturen visar att utform-

ning och utvärdering av övningar behandlats i flera artiklar (se till exempel t Hart, 1997; Peterson & Perry, 1999; Perry, 2004), men problemet med utvärdering av kommunikationsinsatser tycks inte ha uppmärksammats nämnvärt. Försök med att öva gentemot en verklig allmänhet har dock genomförts vid några tillfällen i Sverige. På Gotland 1996 genomfördes en räddningstjänstövning (Övning Incident) med inslag av skarp information till allmänheten via radio. Övningen följdes upp av en enkätundersökning för att studera hur gotlänningarna uppfattat detta (Enander & Johansson, 1996). Mycket få tycks ha reagerat starkt inför radiosändningarna, även om informationen hos en del väckte viss oro. Men övningen medförde även ett ökat intresse för beredskapsfrågor bland den berörda allmänheten. Liknande resultat fann man vid en övning på Gräsö 1996, där en del av befolkningen deltog och även utrymdes fysiskt. Ett annat angreppssätt tillämpades vid övningen Halvar, en kärnteknisk övning vid Oskarshamn. Här fick en grupp med ett fåtal personer följa informationen och ge sina synpunkter. Några synpunkter från deltagarna här gällde exempelvis att de uppfattade en ökad tydlighet efterhand, att språket var lättfattligt men att deltagarna också uppfattade informationen som ofullständig samt att det fanns en oklarhet om olika roller (Länsstyrelsen Kalmar län, 2003).

Ansatser för att få en mer realistisk mottagarpart vid övning av kriskommunikation har således genomförts,

men hitintills inte i någon mer systematisk form. Ett ökat inslag av allmänhetsdeltagande kan tänkas fylla flera funktioner. En handlar om den möjlighet till utvärdering som beskrivits ovan. En annan aspekt kan handla om effekten på själva övningen och på dem som övas. Studier bland svenska kommunaktörer visar att verklighetsanknutna och realistiska scenarier är viktiga faktorer för att öka motivationen för att delta i övningar (Lajksjö m fl, 2004).

Övningar med någon form av direktkontakt och motpart med en verklig allmänhet kan möjligen bidra till en ökad realism för de övade, vilket i sin tur kan förväntas öka skärpan vid själva övningen samt skapa bättre förutsättningar för att efteråt dra lärdomar.

Syftet med den studie som rapporteras här har varit att utveckla, pröva och utvärdera ett deltagande av allmänheten vid en större övning. Studien genomfördes i samband med Övning Havsörn 2004.

Övning Havsörn

Ungefär vart fjärde år genomförs en så kallad totalövning i syfte att pröva uppgjord plan för hantering av en kärnenergiolycka samt beredskapsorganisationens förmåga att lösa uppgifter enligt lagstiftning och planer. Enligt lagen om skydd mot olyckor (SFS 2003:778) är länsstyrelsen ansvarig för räddningstjänsten vid utsläpp av radioaktiva ämnen och för sanering efter sådana utsläpp. Alla län ska ha en grundberedskap mot denna typ av olyckor.

Den 8–9 september 2004 genomförde länsstyrelsen i Uppsala en totalövning i syfte att öva och träna inför en kärnenergiolycka. Allmänna erfarenheter från tidigare övningar har visat att brister oftast uppstår inom ledning och samordning, speciellt gällande informationshantering (se rapport från Övning Havsörn, 2004). Övning Havsörn inriktades därför särskilt mot dessa funktioner. Syftet med övningen var att ge länsstyrelsen i C-län och övriga myndigheter och organisationer som ingår i beredskapen mot kärnteknisk olycka vid Forsmarksverket tillfälle att öva gemensamt. Totalt medverkade officiellt ett 30-tal organisationer om ca 460 personer.

Övningen använde sig av ett dynamiskt motspel som endast gav grundläggande förutsättningar i form av t ex tekniskt scenario (Rapport från Övning Havsörn, 2004). I korthet utspelades följande under övningsdagarna:

Övningen startade kl 05.30 dag 1 med en allvarlig händelse i reaktor tre vid Forsmarksverket. Kl 06.50 gick haverilarmet på Forsmark och larmning av beredskapsorganisationen påbörjades.

Första rapport i radions P4 meddelades kl 09.00. Då meddelades bland annat att tio personer vid Forsmarksverket strålskadats och förts till sjukhus. Det som först såg ut att ha varit en mindre incident utvecklades till att mitt på dagen handla om en härdsmläta. Beslut att evakuera den inre beredskapszonen fattades vid 14.00-tiden på eftermiddagen. Under natten noterades utsläpp av radioaktivitet och på grund av regn befarades att Gimo och Hallstavik fått beläggning på marken. Därför genomfördes dag 2 mätning av gräs och mjölk i olika områden. Under dag 2 inträffade även ett elbortfall i vissa områden. Under eftermiddagen dag 2 rapporterades lägre nivåer av radioaktivitet i området och en gradvis återgång till normalläge.

Under båda övningsdagarna deltog en grupp människor rekryterade som representanter för allmänheten. Dessa följde händelserna från en lokal i Norrskedika och hade även möjlighet att själva agera och söka information. Upplägg för denna del av övningen beskrivs närmare i nästa avsnitt.

Metod

Rekrytering

Totalt deltog 27 personer som representanter för allmänheten i övningen. Dessa personer hade besvarat en annons i annonsbladet för Östhammars kommun med textrubrik ”Vill du medverka i en studie om krisberedskap?”. I annonsen framkom att KBM sökte personer i alla åldrar och med olika bakgrund för att delta i en övning med syfte att hjälpa svenska myndigheter att bli bättre på att informera vid kriser. I annonsen uppgavs en person från KBM och en person med lokal förankring som möjliga kontaktpersoner. De flesta personer som anmälde intresse kontaktade den lokale kontaktpersonen. Någon ersättning i form av pengar erbjöds inte.

Genomförande

FÖRE ÖVNINGEN

Veckan före övningen fick anmälda deltagare hemskickat dels ett informationsbrev där syfte och premisser för de två övningsdagarna presenterades, dels ett frågeformulär om beredskapsfrågor.

Övningsdeltagarna ombads att i bekantskapskretsen välja en person (en ”tvilling”) som liknade dem själva vad gällde exempelvis ålder, kön, hemförhållanden och att be den personen besvara ett liknande frågeformulär. På så vis inhämtades uppgifter från en jämförelsegrupp som kunde förväntas likna deltagargruppen i flertalet avseenden, förutom att de inte anmält sig som frivilliga till övningen.

Både brev och frågeformulär till deltagarna och jämförelsegruppen klargjorde att svaren från all datainsamling skulle behandlas konfidentiellt. Deltagare och jämförelsegrupp identifierades med ett eget id-nummer, vilket användes för alla noteringar och insamlade data.

Deltagarnas frågeformulär samlades in vid första övningsdagen och jämförelsegruppens svar återsändes till forskarna via svarskuvert.

Frågeformuläret före övningen hade utformats med stöd av teman och frågeställningar hämtade från tidigare undersökningar (Enander & Johansson, 1996; Enander & Johansson, 2002; Enander & Hede, 2004). Formuläret syftade till att ge en allmän bakgrunds-

bild av deltagargruppen avseende uppfattningar och erfarenheter inom risk- och beredskapsområdet. Det omfattade åtta delar:

1. Bakgrundsuppgifter; kön, ålder, yrke/sysselsättning, civilstånd, antal personer och barn i hushållet samt postnummer.
2. Kännedom om risk- och beredskapsfrågor; beredskapen i den egna kommunen samt allmänt intresse för säkerhets- och beredskapsfrågor.
3. Informationskällor; hur och var respondenten skulle söka information vid en svår händelse i kommunen och hur viktiga olika informationskällor bedöms vara för att få kunskap om risker i vardagen.
4. Risker för kommunen, bedömning av följande: de (tre) största riskerna idag för boende i kommunen, risken för kommunen att drabbas av olika typer av riskkällor/olyckor samt i vilken utsträckning (hur ofta) man kände oro för vad som skulle kunna inträffa i den egna kommunen.
5. Kommunens beredskap, bedömning av olika riskkällor/olyckstyper ur ett beredskapsperspektiv samt förtroende för samhällets förmåga att minska olika risker.

Deltagarna fick även besvara påståenden om sin egen, folk i allmänhets samt myndigheters och ansvarigas beredskap för större olyckor/katastrofer inom den egna kommunen.

6. Egen oro; oro för hur man själv kan drabbas av olyckor och kriser.
7. Inställning till samhällets sårbarhet, utveckling och ansvar.
8. Inställning till beredskap inför större olyckor/katastrofer och information.

På sista sidan i enkäten fanns även möjlighet att ge ytterligare synpunkter.

UNDER ÖVNINGS DAGARNA

Deltagarna kom dag 1 klockan 08.30 till lokalen i Norrskedika. I en gemensam muntlig genomgång fick de information om hur deltagande i övningen skulle gå till samt möjlighet att ställa frågor. I lokalen hade personal från Försvarsmakten satt upp arbetsplatser till samtliga deltagare med tillgång till telefon och dator (ett par delade arbetsplats). Deltagarna satt utplacerade, 4–6 vid större bord. Dessutom fanns en dator med ljudkort uppställd i ena hörnet av lokalen där deltagarna kunde sitta ned tillsammans och lyssna på radiosändningar.

Under övningsdagarna fick deltagarna fylla i ett *förtryckt formulär* (se bil 1) med frågor om hur de uppfattat den information de nyss erhållit via radio, hemsida eller telefonsamtal. Vid varje ny information som deltagaren tagit del av så kunde han/hon välja att fylla i ett sådant formulär. Deltagarna ombads fylla i vilken typ av information det gällde, klockslag samt eget id-nummer. Bedömningen av informationen gällde om den ansågs vara: betydelsefull; begriplig; trovärdig, samt vad som bidragit till trovärdighetsbedömningen.

Slutligen ställdes frågan om informationen skapat någon oro.

För att ge en fördjupad bild av reaktioner och tankar under övningen uppmantrades deltagarna att skriva *dagboksanteckningar* i ett särskilt häfte. Dagböckerna samlades in efter övningen.

Deltagarna fick dessutom delta i någon eller några *gruppdiskussioner/intervjuer*. Dessa anordnades vid lämpliga tillfällen under övningen och inleddes med en öppen fråga till gruppen om hur den uppfattade situationen och informationen i nuläget. Gruppdiskussionerna spelades in på band.

Övningen avslutades dag 2 med en kort information och tack till deltagarna vid deras arbetsplatser. Samtliga deltagare uppmanades att ta kontakt med forskargruppen om de hade några frågor eller funderingar på övningen, även vid senare tillfälle.

I brev före och efter övningen fanns både telefonnummer och e-postadress till båda forskarna.

EFTER ÖVNINGEN

Cirka en vecka efter övningen skickades ett kort frågeformulär och bifogat svarskuvert till deltagarna. Frågorna gällde syn på realismen i övningen, hur trolig man bedömde en kärnkraftsolycka vara, bedömning av informationen under övningen samt i vad mån man påverkats av övningen. Två öppna frågor gällde deltagarens syn på hur information från myndigheter i samband med övning/kriser ska utformas samt synpunkter på allmänhetens deltagande i beredskapsövningar.

Databearbetning

KVANTITATIV

DATABEARBETNING

Den kvantitativa databearbetningen har skett med hjälp av SPSS för Windows, version 12.0.

KVALITATIV DATABEARBETNING

Kvalitativa data baseras på fyra gruppintervjuer, deltagarnas dagböcker samt öppna frågor i frågeformuläret efter övningen. Databearbetningen har inspirerats av grounded theory (Glaser & Strauss, 1967; Starrin et al, 1991). Första steget bestod av att identifiera meningsbärande enheter i de olika kvalitativa materialen. Steg två bestod i att bedöma och därefter sortera ihop koder med snarlik betydelse. Tredje och sista steget bestod i att jämföra koder och kategorier som därefter slutligen bildade teman, kategorier och underkategorier.

Deltagare och bortfall

Ca 30 personer anmälde sitt intresse för att delta i Övning Havsörn efter att de läst annons i tidningen. Några avhopp berodde på att deltagarna inte fick någon ersättning för övningsdagarna och någon hörde av sig först efter att övningen var slutförd.

27 personer genomförde övningen dag ett och 25 personer dag två. Bortfallet dag två berodde på sjukdom. Gruppen bestod av 9 kvinnor och 18 män. 16 deltagare var gifta/sambo och

Bild 1. Deltagarna satt utplacerade, 4–6 vid större bord. Dessutom fanns en dator med ljudkort uppställd i ena hörnet av lokalen där deltagarna kunde sitta ned tillsammans och lyssna på radiosändningar.

11 var ensamstående. 5 uppgav att de hade hemmavarande barn.

Åldersfördelningen i gruppen var följande: 2 deltagare under 20 år, 2 mellan 20 och 39 år, 7 mellan 40 och 59 år och 16 deltagare över 60 år.

Samtliga 27 deltagare fyllde i frågeformuläret före övningen och skrev

i dagboken under dagen. Förtryckta formulär om nyss erhållen information besvarades av 23 personer dag 1 och 17 personer dag 2, med en variation från ett fåtal till ett femtontal formulär per individ. Frågeformulär efter övningen besvarades av 26 deltagare.

Resultat

Resultaten redovisas i tre delar. Först presenteras en beskrivning av deltagargruppen utifrån frågeformuläret före övningen. Därefter redovisas erfarenheter från övningsdagarna i form av reaktioner och synpunkter från deltagarna. Avslutningsvis sammanfattas reflektioner från deltagarna efter avslutad övning.

Beskrivning av deltagargruppen

Deltagargruppen består av människor som själva anmält sig och den är följaktligen inte representativ för allmänheten i någon statistisk bemärkelse. Med hjälp av frågeformuläret före övningen var det möjligt att beskriva gruppen utifrån ett antal relevanta aspekter, samt att jämföra gruppen dels med jämförelsegruppen bestående av ”tvillingar”, dels med vissa resultat från tidigare studier. Syftet med dessa jämförelser var att identifiera om uppfattningar hos deltagargruppen skilde sig från andra studerade grupper i några väsentliga avseenden.

DELTAGARGRUPPEN: RESULTAT FRÅN FRÅGE- FORMULÄRET FÖRE ÖVNINGEN

Utifrån formuläret innan övningen kan deltagargruppen generellt karaktäriseras enligt följande:

- Den visar stort intresse för säkerhets- och beredskapsfrågor men anser sig inte i lika hög grad vara informerad om dessa frågor. (figur 1)
- Knappt hälften (12 deltagare) är ganska osäkra på var eller hur de ska söka information vid kriser, drygt hälften (15 deltagare) känner sig säkra eller mycket säkra.
- Den anser att myndigheter är den viktigaste informationskällan om kriser, följt av tv, tidningar och familjen. (se bilaga 2, figur A)
- Förtroendet för samhällets och dess aktörers förmåga att hantera en kris är generellt stort.
- Den anser att framför allt myndigheter men även deltagarna själva har ett stort ansvar för beredskap. (se bilaga 2, tabell A och tabell B)

DELTAGARGRUPPEN I JÄMFÖRELSE MED TIDIGARE STUDIER SAMT JÄMFÖRELSEGRUPP

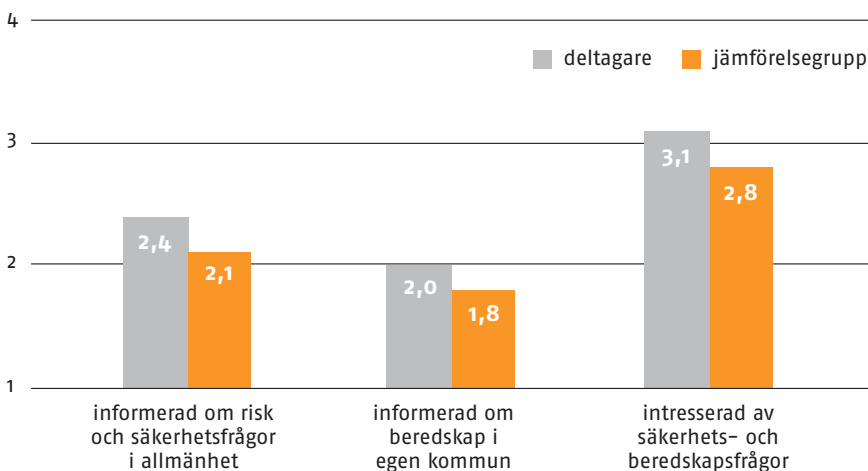
Jämförelser med tidigare studier av svenska allmänheten och med jämförelsegruppen (se sid 11) visar att svarsfördelningen hos deltagargruppen inte i någon större utsträckning avviker från dessa.

En jämförelse med tidigare studier visar att deltagarna tenderar att ha liknande syn på risk- och beredskapsfrågor, men kanske något högre krav på att myndigheterna ska förbereda sig samtidigt som de anser att de själva kan och bör förbereda sig.

I förhållande till jämförelsegruppen finner vi att riskbedömning och oro för vad som kan hända inte skiljer sig mellan grupperna. Däremot framkommer vissa skillnader vad gäller hantering av kriser/olyckor. Jämförelsegruppen har en något större tilltro till den egna kommunens förmåga att kunna hantera brand- och stormolyckor samt olyckor med smittspridning.

Deltagare och jämförelsegrupp fick bedöma sin egen kännedom om samt intresse för risk- och beredskapsfrågor. Figur 1 nedan visar att svarsmönstren är likartade i grupperna och att båda bedömer intresset något högre än kunskapen.

BEDÖMNING AV EGEN KÄNNEDOM OM SAMT INTRESSE FÖR RISK- OCH BEREDSKAPSRÅGOR

Figur 1. Bedömning av egen kännedom om samt intresse för risk- och beredskapsfrågor. Bedömningen gjordes på skala 1, "inte alls informerad", till 4, "mycket välinformerad".

Svaren i frågeformuläret tyder på att förtroendet för samhällets aktörer att hantera uppkomna kriser bedöms ligga i nivå med hanteringen av densamma, liknande resultat visar sig i en tidigare studie på olika befattningshavare i svenska kommuner (Enander & Hede, 2004).

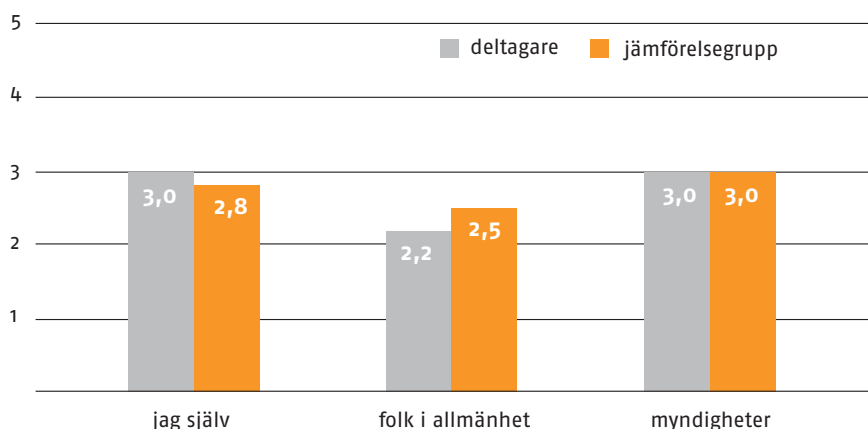
Uppfattningen om beredskap för större olyckor/händelser för egen del, hos folk i allmänhet samt hos myndigheter (se figur 2) visar på en likartad tilltro till egen och myndigheters beredskap. Beredskapen hos folk i allmänhet skattas däremot lägre. En tidigare studie

(Larsson & Enander, 1995) visar på liknande tendenser hos svenska allmänheten.

Deltagarnas förtroende för samhällets förmåga att minska risker stämmer väl överens med resultaten i en tidigare studie bland allmänheten (Enander & Johansson, 2002). Förtroendet är störst för förmågan vad gäller bränder och livsmedel samt lägst för naturkatastrofer och våld/brott.

På frågan om deltagarna känner oro för vad som kan hända i den egna kommunen är det spridning bland deltagarnas svar. Tio personer anger att de oroar sig aldrig eller nästan aldrig, fjorton

BEREDSKAP FÖR STÖRRE OLYCKOR/KATASTROFER I EGNA KOMMUNER

Figur 2. Deltagar- och jämförelsegruppens uppfattning om beredskapen för större olyckor/katastrofer i egen kommun, hos sig själv, hos folk i allmänhet samt hos myndigheter. Beredskapen har bedömts på en 6-gradig skala från "stämmer inte alls" till "stämmer helt och hållet".

någon enstaka gång medan tre känner ofta eller mycket ofta en sådan oro.

Uppfattningar hos deltagargruppen om huruvida det svenska samhället blir mer osäkert och om individer själva bör ta ett större ansvar för att förhindra olyckor (bilaga, tabeller A och B) liknar dem som framkommit i tidigare allmänhetsstudier (Enander & Johansson, 2002).

Erfarenheter från övningsdagarna

Under de två övningsdagarna följde deltagarna händelseutvecklingen genom att lyssna på radio, söka information på hemsidor och per telefon samt diskutera med varandra. Deltagarna fick själva avgöra hur de ville arbeta. Arbetet präglades av ett starkt engagemang, vilket återspeglades i diskussioner och kommentarer. Interaktionen mellan deltagarna ökade med tiden och man jämförde och diskuterade olika informationsinslag, samt hjälptes åt att söka uppgifter.

Intresset för deltagarnas arbete var stort från andra medverkande och observatörer i övningen, samt från medierna. Under dag 1 kom flera besöksgrupper, däribland en delegation med försvarsministern i spetsen, för att orientera sig om verksamheten och även ställa frågor till deltagarna. Representanter från press och lokal-tv besökte lokalerna och genomförde intervjuer med några deltagare efter inhämtat samtycke. Besök förekom även under

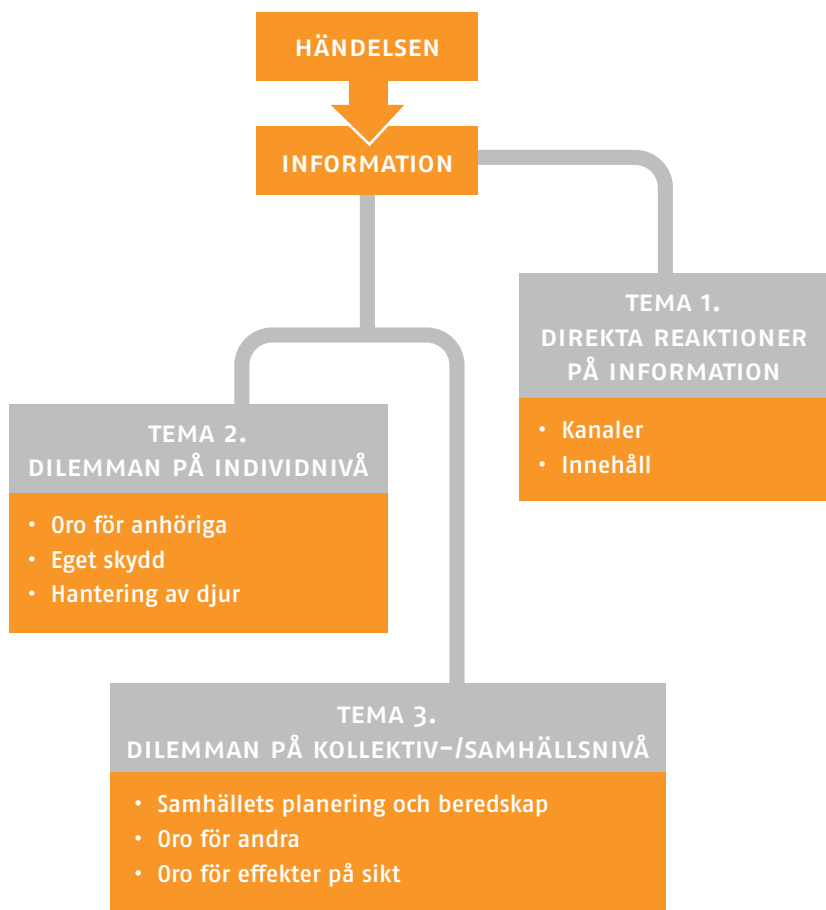
dag 2, bland annat av en delegation med landshövdingen i C-län.

Resultat från deltagargruppens synpunkter och reaktioner har analyserats på två sätt. Huvudanalysen är kvalitativ och ger en strukturering av viktiga teman, synpunkter och frågor som kom fram när deltagarna följde övningen. En särskild analys har även genomförts på de formulär som deltagarna fyllde i som respons på enskilda informationsinslag.

Kvalitativ analys: strukturering av teman, synpunkter och frågor

Den kvalitativa analysen är baserad på tre olika material. Två av dessa är insamlade under själva övningsdagarna, dels i form av fyra gruppintervjuer, (två per dag, med 6–8 personer i varje), dels utifrån deltagarnas dagböcker. Dessutom analyseras tre öppna frågor från formuläret med reflektioner efter övningen.

Analysen av materialet har resulterat i en strukturering i tre olika huvudteman vilka framgår av översiktsmodellen i figur 3. Första temat, *direkta reaktioner på information*, handlar om deltagarnas synpunkter och reaktioner på olika informationsinslag under övningen. Viktiga aspekter här gäller själva kanalen för informationen, innehållet samt hur den har förmedlats. Andra temat, *dilemman på individnivå*, sammanställer olika problem och frågor som

Figur 3. Översiktsmodell över reaktioner på informationen och händelsen.

deltagarna lyft fram gällande den egna och närmaste familjens situation. Tredje temat, *dilemman på kollektiv-/sambällsnivå*, tar upp reflektioner och frågor som handlar om hur andra grupper och verksamheter i samhället kan påverkas av händelserna.

TEMA 1.

DIREKTA REAKTIONER PÅ INFORMATION

Deltagarnas reaktioner på den information som förmedlats har strukturerats utifrån två huvudsakliga typer av reflektioner. Den första handlar om olika *kanaler för information* och hur dessa har uppfattats. Den andra fokuserar *innehåll i informationen* ur olika synvinklar.

Informationskanaler

Deltagarna har själva valt vilka kanaler de ville använda sig av för att få information. Utifrån synpunkterna framkommer olika fördelar och nackdelar med dessa.

Radio som informationskälla

En viktig aspekt på radion som informationskälla är att människor har stort förtroende för den. *”Det som sägs på radio är sant.”* De flesta deltagare valde att gå ifrån sina arbetsplatser för att lyssna på stort sett samtliga radiosändningar under övningarna.

Tilltron till information via radio innebär också att det ställs krav, exempelvis på hur informationen förmedlas i en allvarlig situation. *”Sättet att framföra ska motsvara allvarlighetsgraden i*

budskapet.” Deltagarna har reagerat negativt när de uppfattat att reportrar och intervjuade personer negligerat eller bagatelliserat det allvarsamma i händelserna. Ett exempel som togs upp är kommentaren vid en intervju; *”Strålningen är snart borta”*, vilken uppfattades som nonchalant med tanke på erfarenheterna från Tjernobyl. Deltagare har även reagerat på den lättsamma musik som spelats mellan radiosändningarna och menat att man borde tänka över både musikval och hur man pratar mellan nyhetssändningarna, eftersom även dessa faktorer avgör hur allvarligt man tar ett budskap.

En annan aspekt på radio som informationskanal handlar om att sprida kunskap till många samtidigt. Det är effektivt för att snabbt informera, men samtidigt kan det hos lyssnarna finnas många tolkningar av det som sägs. Det var vanligt att deltagarna efter radiosändningarna sökte svar på olika följdfrågor genom andra medier.

Telefon som informationskälla

Telefon är den informationskanal som ansågs mest personlig vid Övning Havsörn. Men det finns tre viktiga aspekter för att telefonen ska upplevas som en positiv informationskälla. Först och främst handlar det om tillgängligheten, att det finns någon som svarar och att väntetiderna inte är för långa. När läget uppfattas som allvarligt är det viktigt att kunna komma fram och få besked. Därefter är det personliga bemötandet viktigt, att man tas på allvar och bemöts på ett trevligt sätt. Slutligen

ska den som svarar ha kunskap och vara uppdaterad så att frågor och följdfrågor kan besvaras. Deltagarna redovisade såväl positiva som negativa erfarenheter av sina kontakter med olika instanser.

Information via internet och hemsidor

Det var en hög aktivitet hos deltagarna för att söka kunskap och information från nätet under övningen. För vissa var dock detta en ny erfarenhet och

några påpekade att de knappast hade agerat på samma sätt om de varit hemma.

Genom internet och sökning på hemsidor kan man snabbt få tillgång till mycket och detaljerad information. Tillgängligheten är hög, men det krävs naturligtvis tillgång till en dator, modem och el. Deltagarna använde nätet mycket för att bekräfta och utveckla information som de fått via radio, samt även för att dubbelkolla och jämföra

Bild 2. Uppsala läns webbplats för krisinformation uppdaterades kontinuerligt under övningen och var en viktig informationskälla för deltagarna i studien.

information från olika källor. Det blev då tydligt hur viktigt det är med exempelvis snabb uppdatering på hemsidor.

Internet användes även för att få svar på personliga och specifika frågor via e-post. Här var det viktigt att man fick svar inom rimlig tid, vilket deltagarna upplevde inte alltid var fallet. Att vänta på e-postsvar kunde vara frustrerande.

När uppdatering och svar dröjer kan det innebära: *”Man kan få uppfattningen att det inte är så allvarligt som det är”* eller *”Hade det varit på riktigt hade det varit för sent!”* (information om utrymning).

Vidare så är det viktigt att informationen är korrekt uttryckt och rättstavad. Illa formulerade meddelanden kan ge intryck av att man tappat kontroll över situationen:

”... annars känns det som om de krasat ned något i en hast, har de inte tid med ett rättstavningsprogram – då måste det verkligen vara kris!”

Information via andra kanaler

Varje informationskanal har sina för- och nackdelar och i deltagarnas anteckningar från övningen framkommer tydligt hur man använde sig av flera kanaler för att ställa samman sin egen bild av läget. I en verklig situation skulle även andra kanaler användas. I diskussioner tog deltagare upp andra informationskanaler som de vanligen skulle använda sig av vid en samhällskris. Främst bland kanaler som de saknade var tv – det hade varit naturligt att slå på tv:n och följa händelsen

genom den. En annan källa som saknades var dagstidningarna och deras hemsidor. Ett tredje naturligt sätt att få och ge information var via familj och vänner. Dels så uppgav deltagarna själva att de skulle kontakta sina nära, dels så förväntade de sig även att bli kontaktade. Några deltagare funderade om inte information även kunde förmedlas via sms, men uttryckte även tveksamhet om det sättet verkligen skulle fungera vid en allvarlig olycka.

Innehåll i informationen

Synpunkter på innehållet i informationen kan beskrivas inom två delkategorier. En handlar om olika aspekter av hur informationen har förmedlats, den andra beskriver reaktioner på vissa typer av budskap.

Förmedling av information

I flera sammanhang tog deltagare upp diskussionen om säker kontra snabb information. Det finns ett värde i att få snabb information, exempelvis när det gäller mätvärden för radioaktiv markbeläggning. Men för att informationen ska vara trovärdig och skapa trygghet måste den även vara samstämd, seriös, saklig och kortfattad. Så uppfattades inte alltid informationen under övningen. *”De verkar vara så ivriga att komma ut med nyheterna, det är bättre att de väntar och synkroniserar radioinformation med länsstyrelsens upplysningscentral och hemsidor.”* Orsaken till att information måste synkroniseras menade deltagarna är att *”ett litet fel (eller missuppfattning) kan få stora konsekvenser”*.

Om myndigheter/organisationer inte kan ge ett svar ansågs det bättre att de står för det: "... (att säga) 'jag/vi vet inte' är bättre än en massa ord".

Att god information inte är synonymt med "många ord" var en reflektion som återkom i flera sammanhang. Någon kommenterade exempelvis ett telefonsamtal till en informationscentral med observationen att de inte hade behövt prata så mycket, man ville i det här fallet bara ha en enkel upplysning.

Det fanns även önskemål om praktiska råd "... från början" och att "tydlig information (ska ges) till allmänheten om samlingsplatser och utrymningsvägar vid en olycka".

Deltagarna uttryckte synpunkter på lämplig informationsförmedlare vad gäller exempelvis vilken kompetens som behövs för att kunna informera vid ett kristillfälle, samt vem som bör informera. För att skapa lugn och trygghet är det önskvärt att det är personer med gott renommé eller som är proffs inom sitt gebit som svarar på frågor och uttalar sig i medierna:

"Låt inte enbart journalister framföra mycket allvarliga meddelanden",

"Viktigt att kända röster meddelar fakta och tydliga anvisningar",

"Få inblandade i informationen" (dvs inte för många olika aktörer),

"Mer information från lokalpolis, samt inslag av (information från) psykgrupper, samt frivillig-, handikapp-, äldregrupper i ett längre skede."

Men det räcker inte med att "vara proffs", en annan önskvärd kompetens är att de som informerar (på alla nivåer) har "en enkel pedagogisk kunskap", så att de vet hur de ska framföra information i en krissituation, både i enskilda samtal och i radiosändningar. Dessutom är det också viktigt dels att beslutsgången om vem som ska informera är klar: "Det är säkert klart på papperet, men det måste vara kristallklart i dessa lägen" (angående jodtabletter), dels vad informationen ska innehålla (samstämdhet).

Reaktioner på budskap

"Svårt för myndigheterna att informera oss, vi är ju så olika."

Deltagarna reagerade uppenbart negativt när de uppfattade att det förekom dubbla budskap eller motsägelsefulla uppgifter. En konsekvens var att deltagarna "tappade förtroendet" för informationen som gavs och det uppstod funderingar om de fick reda på hela sanningen kring händelsen. Några sade sig bli "förvirrade och osäkra" om vad som egentligen gällde. En slutsats var att man "tvingades dra egna slutsatser" om situationen och hur man skulle handla. På så vis ledde denna typ av information både till bristande förtroende för myndigheterna och till osäkerhet hos den enskilde.

Motsägelsefulla budskap under övningen kunde exempelvis handla om vem som skulle ta jodtabletter, eller om gränserna för den inre beredskapszonen. I båda dessa frågor förekom skilda bud från olika instanser. Olika

besked lämnades också beträffande om djuren skulle hållas inne eller ute (olika budskap från radio, från informationscentralen samt via e-post) och det förekom dessutom olika uppgifter om vattnet gick att dricka och kunde användas till matlagning.

Exempel på vad som kunde uppfattas som *dubbla budskap* under övningen var informationen att det sattes upp vägspärrar men att läget var utom fara. *"Varför sätter man upp vägspärrar om det inte är någon fara?"* Ett annat exempel i samband med detta var att militärpolisen skulle hjälpa till att bemanna vägspärrarna: *"Varför, om det inte är någon fara?"* Ytterligare ett exempel gällde uppgiften om att anställda vid Vattenfall vägrade att fara till Östhammars kommun för att åtgärda problem med elnätet. Detta skapade funderingar som; *"men utgångsförbudet har ju hävts?"* Var det farligt eller inte?

Av exemplen framgår att upplevelsen av motsägelsefulla eller dubbla budskap kan skapas genom att olika aspekter av en informationsinsats ställs mot varandra. När dessa inte stämmer överens skapas osäkerhet. Det kan även handla om en motsättning mellan den information som förmedlas och egna kunskaper eller erfarenheter. Så reagerade till exempel en deltagare med skepsis inför informationen att dagispersonal var utbildad för att ta hand om barn i sådana här situationer. Den informationen stämde illa överens med hennes egna erfarenheter.

Det förekom även att vissa ord *väckte starka reaktioner* när de nämndes i radio, eller förekom på hemsidor och i andra informationskällor på grund av de associationer eller frågor som dessa tycktes väcka. Ibland handlade det om osäkerhet om vad ordet betydde:

"Reportrar och övriga bör inte förutsätta att vi vet vad det är eller vad det kan innebära."

Ortsnamnet *Tjernobyll* förekom tidigt i en intervju i radio, vilket omedelbart väckte starka reaktioner. Deltagare som var med 1986 när Tjernobyllolyckan inträffade ansåg att man borde vara försiktig med sådana kopplingar och jämförelser, eftersom den händelsen väcker många negativa associationer och minnen till liv. Även kommentarer av typen *"detta är inget Tjernobyll"* kunde på så vis förknippas med negativa tankar.

Begreppet *härdsmalta* var ett annat ord som väckte starka reaktioner. *"Vad innebär det? Vad händer då?"* De som var med under Tjernobylltiden hade en viss kunskap om detta men inte alla. De som inte kände till termen uppfattade ändå att det var allvarligt, frågan var bara hur allvarligt. Flera deltagare använde informationssökning på nätet för att försöka reda ut vad en härdsmalta kunde innebära.

Vissa ord kan förefalla relativt neutrala, men kan ändå väcka associationer i det specifika sammanhanget. Ett sådant ord är *"vägspärrar"*, som dels gjorde att deltagarna blev oroliga för sina anhöriga,

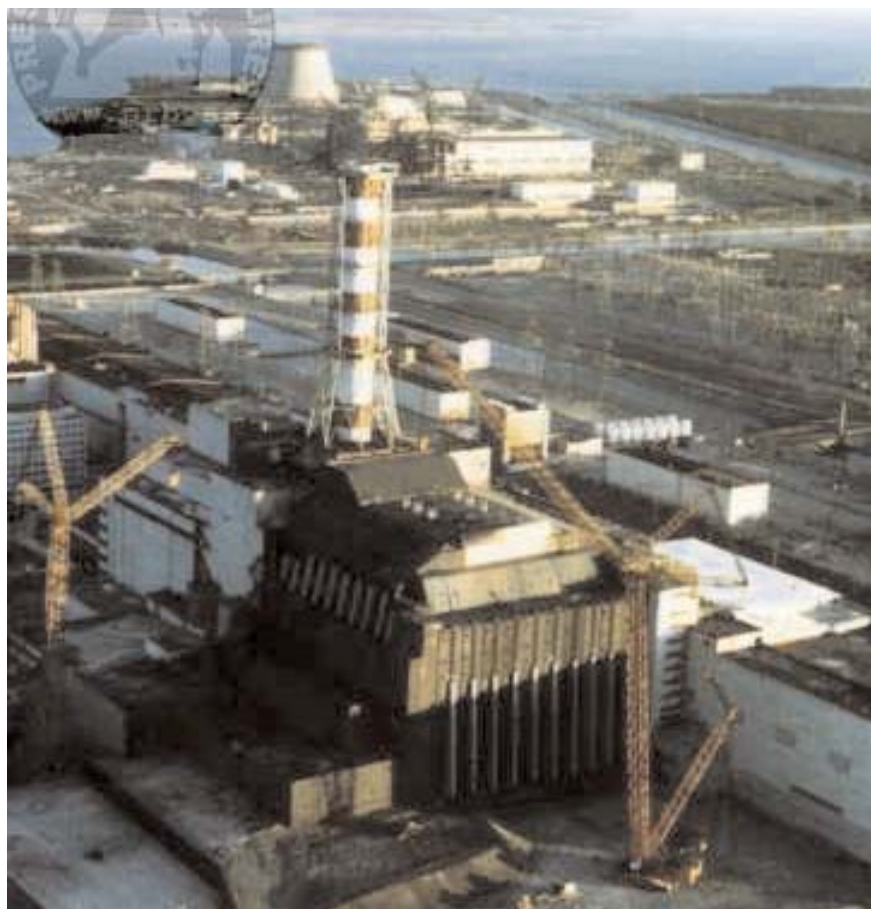

Bild 3. Ortsnamnet Tjernobyl förekom tidigt i en intervju i radio, vilket omedelbart väckte starka reaktioner.

dels kunde skapa osäkerhet på grund av dubbla budskap (se ovan).

Ett uttryck som väckte osäkerhet hos flera var *den inre beredskapszonen*, eftersom det förekom motsägelsefulla uppgifter från olika myndigheter om var gränsen går (5 km respektive

12–15 km). Oklarheten upplevdes som oroande: *"Gäller det mig/mina anhöriga/vänner?"* Flertalet deltagare sökte därför det rätta svaret på hemsidorna eller prövade att ringa olika myndigheter för att få ett korrekt svar på frågan.

TEMA 2.

DILEMMAN PÅ INDIVIDNIVÅ

Såväl informationen som händelsen i sig kan ge upphov till frågor och dilemman av både praktisk och känslomässig natur för den enskilde individen. Inom detta tema har vi samlat exempel på sådana dilemman som deltagarna tagit upp i diskussioner och anteckningar. Dilemman på individnivå redovisas i tre huvudkategorier utifrån vad dessa huvudsakligen centrerar kring: *Oro för anhöriga; Eget skydd samt Hantering av djur.*

Oro för anhöriga

När det gäller oro inför situationen handlar denna främst och först om oro för anhöriga. Några personer reagerade direkt efter den första radiosändningen, för andra dröjde det något längre tid. Kategorin speglar den oro för anhöriga och andra personer som står individen nära: *"Orolig för frun på jobbet."* Ett annat exempel är: *"Ska ringa mina barn, de lyssnar inte på sånt här, och varna dem!"* Men kategorin speglar också den oro som uppkommer för att man befinner sig på olika platser när en allvarlig händelse inträffar: *"Ska jag hämta min syster som går i skolan inom avspärningarna?"* och *"Får inte tag på min syster på Gräsö. Skapar oro."*

Eget skydd

Eget skydd handlar till stor del om hur individen ska skydda sig vid en allvarlig händelse och dess efterföljande konsekvenser. Till exempel så uppmanades radiolyssnarna att stänga av ventilationen,

många visste inte hur de skulle göra, framför allt de som bodde i hyreshus. Frågor fanns också kring dem som bodde i villor och inte var så pigga att de t ex kunde kliva upp på stolen i badrummet för att täppa till ventilationen där. En annan uppmaning som skapade problem och funderingar var jodtabletter. Osäkerhet rådde om vem som ska ta dem och *"hur ger man jod till små bebisar?"* Finns jod i flytande form? Det fanns också en undran över vilka symtom strålningsskador ger. Ett annat problem gällde dem som bor strax utanför "den inre zonen". De som tillhörde den kategorin kunde tycka att det var svårt att veta om och hur de skulle förhålla sig till den information som gällde boende *innanför* zonen. Detta skapade dilemman även för arbetsgivare som har personal som bor både i och utanför den inre zonen: *"ska de stoppas att komma till arbetet och ska de som går av skiftet stoppas från att åka hem?"* Även arbetstagare upplevde detta som ett dilemma och de undrade om de skulle åka till arbetet, och vilka konsekvenserna skulle bli om de inte åkte dit.

Ett flertal personer diskuterade att de troligen skulle evakuera för att skydda sig själva och sina familjer om något liknande detta övningsscenario verkligen skulle inträffa. Sådana synpunkter började tas upp redan vid den första radiosändningen, men fortsatte även senare under övningen: *"Hellre för tidigt än för sent", "Om de inte kan kyla härden, då evakuerar jag", "... en timma kvar till härdsmalta, då är det ju bråttom".* På

frågan från en deltagare uppmanades denne muntligen av representant från myndighet att själv avgöra om denne skulle evakuera. Detta skapade oro:

”När de säger att allmänheten får bestämma själva, så känns det väldigt osäkert. Om jag bodde i Gimo eller Hallstavik skulle jag börja packa.”

Hantering av djur

Funderingar inom denna kategori handlar till stor del om att det var svårt för individen att få viktig information för att kunna hantera sina djur. Denna fråga skapade mycket oro och frågor. Det upplevdes bland annat vara svårt att få klara besked om djuren skulle hållas inne eller ute och myndigheter och andra informationskällor tenderade att hänvisa till varandra. Det medförde det praktiska dilemma hur hunden skulle rastas om den inte fick gå ut. Efter att enträget ha sökt information om detta var en deltagare mycket nöjd med att äntligen få ett bra svar från kennelklubben! Andra bekymmer gällde boskap: *”Hur ska vi göra med våra tio kor och fem hästar? Göra efter eget förstånd? Radion har inte sagt något om detta idag. Konstigt.”*

TEMA 3. DILEMMAN PÅ KOLLEKTIVNIVÅ/ SAMHÄLLSNIVÅ

Detta tema handlar till stor del om vilket förtroende som människor känner inför befintlig beredskap, men även om den solidaritet och ansvar som individen känner och vill ta för

att samhällets beredskap ska fungera vid en kris. Dessutom finns en oro för framtiden. Dessa funderingar kan struktureras i tre kategorier, där den första handlar om *samhällets planering och beredskap*, den andra om *oro för andra* och den tredje om *oro på sikt*.

Samhällets planering och beredskap

Denna kategori sammanfattar olika aspekter av förtroende, eller brist på förtroende, som människor känner inför samhällets beredskap. Tre teman här handlar om varning till allmänheten, om evakuering och slutligen om jodtabletter.

Flera bekymrade frågor ställdes kring hur allmänheten initialt får reda på att något har hänt. Kommer VMA (av deltagare omtalad som ”Hesa Fredrik”) att höras? Signalen ansågs viktig för att alla ska veta att något har hänt som innebär att man bör gå in och lyssna på radio. Men vad händer om man har ett arbete där man är ute vid första radiosändningen? Exempel är lantbrukaren som är ute på åkern eller dagisfröken som går ut med alla barnen och är ute några timmar. Även tillförlitligheten i att varna genom radion diskuterades: *”det är en generationsfråga dels att lyssna på radio, dels val av kanal”* och *”hur många idag har en transistor med fungerande batterier?”*

Vad gäller planer för evakuering var det flera som tänkte särskilt på andra människor med funderingar som: *”Ska jag själv ta ansvar för mina grannar och*

dem som själva inte kan ta sig hemifrån?”, eller ”har myndigheterna tänkt på alla personer?” Här gällde att ”... det viktiga är att de tar ungdomar och barn först”.

Andra kunde fundera om jodtabletterna skulle räcka till alla som kunde ha behov av dessa. Slutligen fanns det funderingar på om alla har kartor så att ”... de kan ta sig förbi vägspärrar”.

En intressant kommentar från en deltagare handlade om behov av tydligt och synligt ledarskap i sådana här situationer av samhällelig kris. ”... det smyger sig på känslor av längtan efter en stark person, kunnig och med auktoritet.” Att denna längtan inte upplevdes som helt oproblematiskt framgår av fortsättningen i detta citat: ”... Kanske sådana känslor uppstår i kaotiska länder där diktaturer blir till?”

Oro för andra

Oro inför händelsen handlar inte bara om den egna situationen, utan även om andra människor som man kan uppleva är särskilt utsatta eller sårbara. Det fanns en oro för hur barnen som befinner sig inom *skola och barnomsorg* tas om hand. Vid förfrågan om barnen skulle hämtas var exempelvis ett svar från länsstyrelsen att ”*personalen är utbildad för att hantera denna typ av lägen*” och därför skulle barnen stanna där de var. Detta svar ledde vidare till frågeställningen ”*blir föräldrar lugnade av att deras barn tas om hand av en utbildad person?*”. En deltagare som själv var från barnomsorgen menade att hon inte hade utbildning för detta, men att ”*det kanske fanns en pärm där det stod något*”, men helt säker var hon inte.

Bild 4. De flesta deltagarna valde att gå ifrån sina arbetsplatser för att lyssna på i stort sett samtliga radiosändningar under övningen.

Den här diskussionen skulle hon föra vidare till sin organisation.

Annan oro kunde gälla om det finns skyddsutrustning för de olika yrkesgrupper som måste vistas ute för att utföra sina arbetsuppgifter. Hur var det med hemtjänsten som ofta cyklade, kunde de göra sina besök som vanligt? Oklarheten om dricksvattnet var tjänligt att dricka väckte också oro hos andra (se ovan).

”Vad händer om man inte har buteljerat vatten hemma och ej får vistas utombus? Värst för småbarn och gamla som snabbt blir uttorkade.”

Oro på sikt

Oroliga funderingar handlade inte enbart om akuta och omedelbara problem. Redan på morgonen dag 1 kom även tankar på hur *kärnkraften som energiform* skulle drabbas av händelsen. Dag 2 talade flera om hur *turismen i närområdet* skulle överleva en händelse som denna och det fanns även bekymmer om hur *vatten och livsmedel* skulle påverkas på sikt.

Reaktioner på enskilda informationsinslag under dagen

Under båda övningsdagarna ifylldes frågeformulär (bilaga 1) om synpunkter på informationen. Deltagarna valde själva vid vilka tillfällen de ville fylla i ett formulär. Då deltagarna har fyllt i olika antal formulär och vid olika till-

fällen valdes tre tydliga tillfällen ut för mätning av data.

Tidpunkt 1: kl 09.00 efter första informationen, meddelande om ett *haverilarm i Forsmark*.

Tidpunkt 2: kl 13.00 dag 1, information om risk för *härdsmalta*.

Tidpunkt 3: kl 08.30 dag 2, information om *radioaktivt utsläpp under natten*.

Först fick deltagarna värdera hur betydelsefull de ansåg att informationen de fick var. Bedömningarna tyder på att informationen upplevdes som mycket betydelsefull dag 1 (medel (M) 3,5 av 4) för att sjunka något under dag 2.

Bedömningen av begripligheten i informationen innefattar språk, avsikt med informationen samt konsekvenserna för den enskilde. Det visade sig att händelsen och vad dess konsekvenser kunde innebära var svårast att förstå (se bilaga 2, figur A).

Trovärdigheten i informationen var relativt stabil vid de olika bedömnings-tidpunkterna. (Medelvärde 2,9, 3,1 respektive 2,7 på en 4-gradig skala.)

Deltagarna fick även bedöma hur trovärdigheten i informationen påverkades av innehåll, avsändare och egen kunskap. Innehållet i informationen framhölls mest vilket ändrades enbart marginellt vid de olika tillfällena. Avsändaren ansågs viktigast vid tidpunkt 2 (härdsmalta). Egen kunskap värderades lägst vid samtliga tre tillfällen och dess betydelse minskade också

successivt från informationstillfälle 1 till 3.

Deltagarna fick slutligen bedöma i vilken grad informationen skapat någon oro för dem själva och oro för anhöriga/vänner (se bilaga 2, figur B). Den totala oron är högst vid tidpunkt 2. Högst oro anger deltagarna för anhöriga och minst oro för sig själva. Oron för egen del ökar dock under övningen och är som högst vid den tredje mättidpunkten.

Deltagarnas reflektioner efter övningen

SYNPUNKTER PÅ ALLMÄNHETENS DELTAGANDE I BEREDSKAPSÖVNINGAR

I frågeformuläret som skickades till deltagarna någon vecka efter övningen ställdes några frågor om hur man upplevt deltagandet, samt hur sådana insatser eventuellt skulle kunna förbättras. Deltagarna ansåg i stort sett att uppbygget i Övning Havsörn var bra som övningsform och bedömer realismen i övninen relativt högt scenariot (M 3,7 av 5), informationen de erhöll (M 3,7) samt myndigheternas agerande (M 3,5).

På frågan om deltagarna kunde tänka sig att delta igen i en framtida övning svarade 23 ja och 2 kanske. Flertalet uttryckte också positiva omdömen om övningen och att de tyckte att de lärde sig mycket.

Övningens påverkan

Övningen har påverkat deltagarna på olika sätt, mestadels positivt (se figur 4). Huvuddelen av deltagarna har fått ett ökat intresse för risk- och beredskapsfrågor, endast en deltagare anser sig ha blivit mer orolig för olika former av samhälleliga hot medan de andra inte anser sig uppleva någon skillnad i oro, jämfört med före övningen. Förtroendet för samhällets beredskap ser däremot mer skiftande ut, elva deltagare har fått ett ökat förtroende men fem upplever ett minskat förtroende.

Om övningen har påverkat oro för att en kärnkraftsolycka ska inträffa går inte att utläsa. Däremot så anger deltagarna lägst risk för en olycka i sitt eget närområde (M 2,5 av 5), något högre risk för en olycka i Sverige (M 2,8) och högst risk för att det ska inträffa något i Europa (M 4,3).

Lärdomar

Flertalet deltagare har svarat att allmänheten bör vara med vid beredskapsövningar och att man till och med bör försöka att uppmuntra människor att delta i övningar. Det skulle ge lärdomar för myndigheterna och den enskilde.

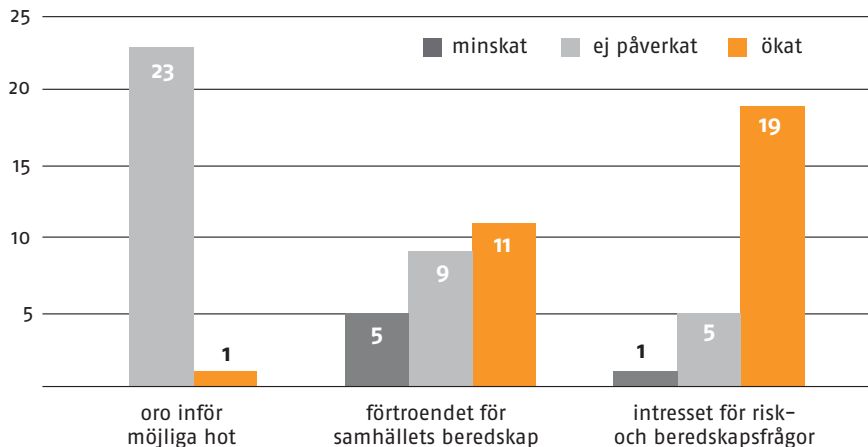
”Båda parter lär sig oerhört mycket. Om olyckor händer (drabbar) allmänheten, det är viktigt att kunna (hantera) den mänskliga delen, inte bara den tekniska.”

En deltagare uttryckte önskemål om mer kunskap inom ramen för övningen.

”Kanske en föreläsning om vad alla myndigheter gör.”

INFORMATIONENS OCH ÖVNINGENS PÅVERKAN

antal deltagare

Figur 4. Informationens och övningens påverkan på deltagarna.

DELTAGARNAS FÖRSLAG TILL FÖRBÄTTRINGAR

Fler deltagare

För att få deltagare till övningar så ansåg en deltagare att det fanns möjlighet att via lokalpress söka deltagare med hjälp av "... frågeformulär eller information". Fler deltagare kan uppnås med hjälp av modern teknik.

"Datakraft + nätverk + internet + gör det möjligt för fler att delta under en kortare period." En deltagare uttryckte att ett bredare urval av befolkningen kräver en ersättning. "För att locka en bredare åldersgrupp bör nog ersättning för förlorad arbetsinkomst erhållas."

Utformning av övningar

Det fanns önskemål om fler, frekventa men mindre övningar. "Kunde hållas oftare med några civila som iakttagare. Hos länsmyndigheterna? Kraftverk? Oljeolyckor?" Dessutom ansåg deltagarna att de bör vara realistiska. Det kan för det första handla om lokalisering: "... att det sker i närheten där eventuellt en olycka kan hända, vad det än må vara."

Det kan för det andra innebära att tiden för övningen är sammanhängande (hela dygn). "För visst är det bekvämt att återvända till vardagen efter varje arbetsdag. Men realismen blir lidande ...". För det tredje kan en ökad realism ges via praktiska inslag. Deltagarna kom med dessa förslag: "... t ex mäta strålningen i naturen med en Geigermätare" och "En utrymning hade livat upp det hela".

MEDVERKAN AV FÖRETAG ELLER STÖRRE ORGANISATIONER VID ÖVNINGAR

Vid gruppdiskussionerna framgick att en deltagare som företrädde ett större företag på orten i vissa fall hade andra typer av synpunkter och dilemman än

vad den ”vanliga allmänheten” hade. En särskild intervju gjordes med denne person.

Företagsrepresentanten ansåg att det var för lite underlag i den allmänna information som kom ut via radio för att kunna fatta bra beslut för en större

Bild 5. Representanter för företag har ibland andra synpunkter och problem att ta ställning till än den ”vanliga allmänheten” kring krisinformation.

arbetsplats. Synpunkten framfördes att myndigheterna inte hade tänkt på de större arbetsplatserna när de sände informationen och att det var för mycket av reportage i stället för kärnfulla budskap. Detta kan, menade deltagaren, innebära att organisationer kommer att tvingas göra egna tolkningar av situationen. Dilemman om och hur de ska agera uppstår. *"Hur gör man när 500 personer är på väg från sina skift och 500 på väg in, ska de stoppas?"* För organisationer som har flera hundra människor i omlopp under dag- och kvällstid är det önskvärt med en utsedd kontaktperson inom kommunen.

Deltagaren ansåg att det är nyttigt att delta vid övningar eftersom det ger en möjlighet att få tid att fundera över händelser som kan uppstå samt att *"olyckor sätts på agendan"*. Dessutom kan deltagare från större organisationer och arbetsplatser se vad som kan bli stora problem vid en allvarlig händelse, vilka kan vara svårare för de övade att upptäcka, *"... spel är spel"*.

Övriga synpunkter

Vi har valt ut några synpunkter som belyser de teman som deltagarna angett under rubriken "Övriga synpunkter":

"Mycket välplanerad och -utförd övning! Säker och klar ledning. Engagemangskänsla uppstod bland "de drabbade" i något som nog uppstår vid verkliga katastrofer! Ett särskilt beröm till kompaniet från S1! De gjorde verkligen god reklam för sitt område. Militären i den formen skapar trygghet vid katastrofer. Stort tack till dem!"

"Övning Havsörn bra, lärorik, ger mycket information om vad som kan hända i samhället."

"... Övning är viktigt även om Forsmark är det bästa och säkraste verket i världen."

"Det kanske behövs någon liten storm eller oväder emellanåt, för vi bor i ett mycket sårbart samhälle om till exempel elen försvinner."

Diskussion

Denna studie i anslutning till Övning Havsörn genomfördes med flera syften. Ett syfte var att med hjälp av en grupp frivilliga deltagare från allmänheten spegla hur informationen under övningen kunde uppfattas och tas emot av målgruppen. Ett andra huvudsyfte var att pröva formerna för ett sådant allmänhetsdeltagande samt att utifrån dessa erfarenheter ge förslag till hur liknande ansatser kan utvecklas i framtida övningar. Dessa två huvudsyften diskuteras under respektive rubrik i detta avsnitt.

Informationen under övningen

Bland deltagarna i övningen fanns ett stort behov av att få svar på hur de skulle hantera sin vardag i samband med händelsen. De sökte och ställde krav på snabb information och entydiga svar kring dessa frågor. För myndigheterna kan det lätt framstå som mindre viktigt att svara på frågor om vardagsproblematik när så mycket annat står på spel. Men för individen har det

vardagliga sammanhanget stor betydelse för förmågan att psykologiskt hantera den uppkomna situationen. Stressforskaren Antonovsky (1987) lyfter fram tre betydelsefulla faktorer för att människor ska kunna hantera svåra situationer: känsla av begriplighet (upplevelse av ordning, konsistens); hanterbarhet, att man upplever sig kunna hantera situationen/livet; samt att uppfatta en mening (innebär också delaktighet) med det som sker (se även Kallenberg & Larsson, 2000). Mot bakgrund av detta så blir det viktigt att människor får stöd och hjälp för att kunna hantera allt från jodtabletter, kontakt med anhöriga till hur man får en rumsren hund att sköta sina behov inomhus.

Deltagarna använde en hel del tid och kraft till att kontrollera osäkra uppgifter och ta reda på vad vissa begrepp kunde betyda. I övningssituationen fanns ett visst inslag av sport i detta arbete att leta fram rätt svar. I en verklig situation kan man dock förvänta sig att sådana osäkerheter skulle väcka betydligt starkare negativa reaktioner.

Bild 6. Under övningen kontrollerades radions information upp på hemsidor och genom telefonkontakter. Vikten av samstämmighet mellan olika informationskanaler kan inte nog betonas.

Vikten av samstämmighet mellan olika informationskanaler kan inte nog betonas. Information som kom i radio kontrollerades sedan upp på hemsidor och

i telefonkontakter. Även om detta också fick något inslag av spänning under övningens gång – det var intressant att kolla upp hur vakna myndigheterna

verkligen var – så kan man förutsätta att reaktioner på diskrepanser och sena uppdateringar skulle vara starka i en verklig situation. Det torde därför vara viktigt att ansvariga för informationscentraler, hemsidor och andra informationskanaler har möjlighet att fortlöpande följa den information som ges via radio och tv, även i form av intervjuer och reportage. Utifrån bevakning av dessa kan vissa frågor förutses och relevant information förberedas.

En iakttagelse under övningens gång var att informationen om händelsen tenderade att bilda en sammansatt enhet som gradvis byggdes på och utvecklades. Nya informationsinslag jämfördes med andra och tidigare informationer. Om ett informationsinslag var tveksamt eller illa formulerat kunde detta påverka hur andra inslag uppfattades och bedömdes. I övnings-situationen innebar detta att det var svårt att få oberoende bedömningar av enskilda informationsinsatser, eftersom bedömningen kunde färgas av tidigare inslag. Det är rimligt att tro att liknande mönster utvecklas i verkliga krissituationer. Människor skiljer inte alltid så noga mellan olika organisationer och instanser. Det kan innebära att ett illa formulerat budskap eller nonchalant bemötande kan generaliseras och ”smitta av sig” på andra aktörer.

En annan iakttagelse handlade om den information som deltagarna uppgav att de saknade. Inför allvarliga budskap om läget i området ställde deltagarna ofta frågor om vad som gjordes för att hjälpa svaga eller utsatta i sam-

hället, till exempel vårdtagare eller småbarn. Även om deltagarna inte själva kände sig berörda kunde de efterlysa den typen av upplysningar för att själva känna sig lugnade över att ansvariga tänkt på dessa frågor. Information om den typen av åtgärd kan fylla en viktig funktion igenom att visa på förutseende och omsorg från myndigheternas sida.

Deltagarna kan tyckas ha många kritiska synpunkter och det kan framstå som en närmast hopplös uppgift att formulera krisinformation på ett sätt som tillfredsställer alla. I tolkningen av erfarenheterna från Övning Havsörn kan man komma ihåg att deltagarna kände det som sin uppgift att ”kolla upp” myndigheternas agerande och att påpeka de svagheter man kunde finna. Men det är rimligt att förvänta sig minst lika skilda och ibland kritiska uppfattningar även i en verklig situation, desto mer när människor känner sig verkligen hotade och är rädda och osäkra. Målsättningen måste vara att försöka utforma informationsinsatser så att man så långt möjligt hjälper och stöder så många som möjligt, och särskilt dem som mest behöver stöd. Samtidigt är det viktigt att ha insikt i mekanismerna bakom olika typer av negativa och kritiska reaktioner, samt förmågan att kunna förstå och hantera dessa. Den kunskapen behövs exempelvis som stöd för dem som arbetar med olika former av direkt kontakt med allmänheten i kris (telefonväxlar, informationscentraler m fl) och som får ta emot starka reaktioner i form av ilska eller sorg.

Erfarenheterna från övningen stöder till stor del tidigare kända principer för god kriskommunikation. Här finns även konkreta exempel på hur människor kan uppfatta olika typer av budskap. Några av de tydligaste lärdomarna från övningen kan sammanfattas enligt följande:

- För att informationen ska uppfattas som trovärdig, viktig och skapa trygghet bör den enligt deltagarna vara genomtänkt, synkroniserad, snabbt uppdaterad och föras fram i en ton som motsvarar det allvarliga i händelsen. Den bör dessutom vara vardagsnära.
- Människor reagerar negativt på kommunikation om de upplever att:
 - deras frågor bagatelliseras eller nonchaleras
 - de får olika besked från olika myndigheter
 - budskapen är dubbla eller motsägelsefulla
 - någonting tystas ned eller hemlighålls
 - den är för mångordig och ”pratig”
 - den är inaktuell eller förlegad
- Vissa ord och budskap är särskilt laddade och väcker starka reaktioner. Vilka dessa är kan variera beroende på bland annat situationen och tidigare erfarenheter hos berörda grupper. I kommunikationen bör man väga informationen i samband med dessa starkt laddade budskap särskilt noga samt ha beredskap på att kunna följa upp med förklaring och svar på frågor.

- Människor reagerar olika på information. Detta innebär att man alltid måste förvänta sig skilda reaktioner och ha beredskap på att möta olika typer av behov.
- I diffusa hotsituationer är människor särskilt beroende av information och av myndigheters agerande. Detta kan i sig väcka starka känslor av frustration och ilska, vilka kan ha mer med själva situationen än med myndigheternas agerande att göra. Även detta måste man ha en beredskap för att möta och hantera.

Allmänhetens deltagande i övning

I Övning Havsörn prövades en ny form av medverkan från allmänhetens sida och det saknades till stor del tidigare erfarenhet av liknande ansatser. I samband med planeringen av övningen diskuterades särskilt två frågor beträffande allmänhetens deltagande. Den ena handlade om realism och huruvida det var möjligt för människor att leva sig in i händelserna och ge naturliga reaktioner på information. Den andra frågan handlade om hur människor kunde tänkas reagera på dramatiska och krisartade scenarier som utspelades i den egna miljön, exempelvis hur detta kunde påverka känslor av trygghet eller förtroende för beredskapen.

Övningsdagarna präglades av ett stort intresse, engagemang och allvar hos deltagarna. Det var uppenbart att dessa levde sig in i övningen nästan som om den vore en riktig händelse.

Bild 7. Övningsdagarna präglades av ett stort intresse, engagemang och allvar hos deltagarna.

Detta engagemang kunde bli så stort att några av deltagarna fick påminna sig om att det var en övning när de åkte hem efter dag ett. Några nämnde att de haft lite svårt att koppla av under kvällen. Intrycket av allvar förstärktes för vissa deltagare när de slog på tv-nyheterna hemma på kvällen och fick veta att ett köpcentrum i Uppsala utrymtes av polisen på grund av bombhot. Verklighet och fantasi kom varandra nära.

Under dag två minskade engagemanget något. Vartefter den akuta krisen klingade av blev det svårare för deltagarna att bibehålla intresset och det fanns mindre utrymme för att söka och reagera på information. Några tyckte att det började bli tråkigt när det

inte hände så mycket. Man bör av detta dock inte dra slutsatsen att dag två var överflödig, utan den kan ha utgjort en viktig nedtrappnings- eller normaliseringsfas för deltagarna. Det kan vara olämpligt att människor lämnar en övning mitt i ett akut "krisläge". Tankar och funderingar om samhällets säkerhet och egen trygghet kan även komma en tid efter övningen och deltagarna bör därför ges möjlighet att kunna ställa frågor och berätta om sina upplevelser/tankar vid senare tillfälle om de så önskar. Det är värt att notera att endast en deltagare ansåg sig ha blivit mer orolig efter övningen (för risker och vad som skulle kunna inträffa). En biffekt av medverkan i övningen tycktes däremot ha varit att deltagarna blivit

mer engagerade och intresserade av beredskapsfrågor. Liknande erfarenheter som resultat av deltagande i övningar har dokumenterats tidigare (Enander & Johansson, 1996; Perry, 2004).

Vid planering av övningen fanns en förmodan att allmänhetens deltagande också kunde öka realismen och motivationen för de övade. Detta har inte utvärderats i denna studie, även om enskilda kommentarer från övningsdeltagare och inte minst intresset för vad som utspelades i Norrskedika tyder på att reaktionerna hos allmänhetsgruppen tillmättes viss betydelse. I detta sammanhang kan det vara värt att tänka på att denna realism även kan bidra till att öka pressen på de övade, vilket bör beaktas vid planering av denna typ av övning. Oro för att visa sig okunnig eller göra misstag som kan äventyra karriären har visat sig bidra till att tjänstemän på högre nivå kan vara ovilliga att öva skarpt (Carrel, 2000). Inte minst ur den aspekten kan det vara viktigt att utformning av övningar genomförs med tydlig betoning på att dessa utgör lärotillfällen och inte ”prov”.

Intresset för allmänhetens deltagande i Övning Havsörn var stort och gav upphov till ett antal besök samt stundtals intensiv mediebevaktning. Betydelsen av denna fokusering kan ses ur två synvinklar. Å ena sidan bidrog den troligen till att minska realismen för deltagarna och försvåra för dem att tänka sig att de befann sig mitt i en vanlig vardag när händelsen inträffade.

Som en deltagare påpekade, ”om det var verklighet skulle knappast (försvarsminister) Leni Björklund komma och sätta sig hos mig vid köksbordet”. Samtidigt kan fokuseringen ha haft positiva effekter vad gäller deltagarnas motivation och uthållighet att aktivt engagera sig i övningens frågor. Vissa kommentarer tydde på att deltagarna kände ett ansvar som medborgarnas representanter och också upplevde att deras medverkan togs på stort allvar.

Utifrån erfarenheterna från Övning Havsörn kan bland annat följande aspekter vara viktiga att överväga eller ta hänsyn till vid planering av deltagande av allmänheten vid större övningar:

REKRYTERING AV DELTAGARE

- Lokalt förankrade kontaktpersoner bidrar till trovärdigheten och skapar intresse för att delta.
- Det är önskvärt med representation av olika åldrar, bakgrund, yrken och sociala situationer, även om erfarenheterna från Havsörn visar att en snävare gruppammansättning också kan ge värdefull information.
- Tillförlitligheten till gruppens representativitet kan ökas genom ”före”-mätningar i form av enklare frågeformulär med möjligheter till jämförelser med andra grupper.
- Frågan om ekonomisk ersättning bör övervägas som ett medel att bredda rekryteringsbasen och inkludera större andel yrkesverksamma.

UNDER ÖVNINGEN

- Inslag av officiella besök, mediebevakning m m torde bidra till *minskad realism* men *ökad motivation* hos deltagarna och bör därför övervägas noggrant i förhållande till syftet.
- Även ett spelat scenario kan upplevas starkt realistiskt, i synnerhet när den hotar den egna hemmiljön. Det är därför viktigt att se till att situationen "landar i vardagen" innan deltagarna lämnar övningen, samt att det finns möjligheter till kontakt efter avslutad medverkan om så önskas.
- Att använda olika former av datainsamling visade sig värdefullt, till exempel kombinationen av individuella dagboksanteckningar och gruppdiskussioner.
- Man bör vara förberedd på att det utvecklas en egen dynamik i gruppen som leder till att deltagarna sam-

arbetar, jämför och diskuterar, vilket även påverkar hur information tas emot och bedöms. Detta måste beaktas vid tolkning av resultaten.

- Den totala samhällsnyttan av större övningar torde kunna ökas om det är möjligt att samtidigt öva beredskapen hos andra organisationer och företag i det berörda området. Företag och andra verksamheter skulle kunna följa övningen på liknande sätt som allmänhetsgruppen vid Havsörn och därigenom kunna lyfta fram de problem och frågor som kan uppkomma i olika specialverksamheter.

EFTER ÖVNINGEN

- En uppföljning efter någon vecka ger möjlighet att fånga upp synpunkter och reaktioner på övningen även i efterhand.

Referenser

- Antonovsky, A (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Carrel, L (2000). Training civil servants for crisis management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol 8:4, 192–196.
- Glaser, B, & Strauss, A L (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Enander, A & Hede, S (2004). *Förväntningar och erfarenheter hos aktörer: delrapport 1 från projektet Beredskap och krishantering i svenska kommuner*. KBM:s forskningsserie nr 4. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.
- Enander, A, Hede, S & Lajksjö, Ö (2004). *Att stå ”i stormens öga”*. *Delrapport 3 från projektet Beredskap och krishantering i svenska kommuner*. Krisberedskapsmyndighetens forskningsserie nr 6. Stockholm: KBM.
- Enander, A & Johansson, A (1996). *Att öva skarpt med allmänheten: Erfarenheter från Gotland och Uppland*. R59-167/96. Karlstad: Räddningsverket.
- Enander, A & Johansson, A (2002). *Säkerhet och risker i vardagen. En studie av uppfattningar, värderingar och beteenden hos allmänheten i Sverige*. Räddningsverket, FoU Rapport P21-406/02. Karlstad: Räddningsverket
- Hart, P (1997). Preparing policy makers for crisis management: The role of simulations. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 5(4), 207–215.
- Kallenberg, K & Larsson, G (2000) *Människans hälsa, livsåskådning och personlighet*. Falun: Natur och Kultur.
- Lajksjö, Ö, Enander, A & Hede, S (2004). *Drivkrafter för arbete med säkerhets- och beredskapsfrågor. Delrapport 2 från projektet Beredskap och krishantering i svenska kommuner*. Krisberedskapsmyndighetens forskningsserie nr 5. Stockholm: KBM.
- Larsson, G & Enander, A (1995). *Katastrofförberedelser. Vad den svenska allmänheten tänker, vill och gör*. FoU Rapport P21-113/95. Karlstad: Räddningsverket.

- Länsstyrelsen Kalmar län. *Utvärderingsrapport Övning Halvar 13 maj 2003*. Opublicerad rapport 452-3213-02.
- Perry, R W (2004). Disasters exercise outcomes for professional emergency personnel and citizen volunteers. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 12:2, 64–75.
- Peterson, D M & Perry, R W (1999). *The impacts of disaster exercises upon participants*. International Journal of Disaster Prevention and Management, 8(4), 241–254.
- Rapport från totalövning Havsörn. Utvärdering med gemensamt åtgärdsprogram efter övning inom kärnenergi-beredskapen i Uppsala län 2004-09-08–09*. Länsstyrelsen Uppsala län och Räddningsverket.
- SFS 2003:778. Lag om skydd mot olyckor. Rixlex (<http://rixlex.riksdagen.se>): Försvarsdepartementet.)
- Starrin, B, Larsson, G, Dahlgren, L & Styrborn, S (1991). *Från upptäckt till presentation. Om kvalitativ metod och teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Synpunkter på information under dagen

Information har jag fått via: _____ klockan: _____ ID nummer: _____

- 1) Informationen du nyss har fått, är den betydelsefull för just dig?
- 2) Hur *begriplig* bedömer du att informationen är vad gäller:
 - a) Språket
 - b) Avsikten med informationen
 - c) Konsekvenserna för dig
- 3) Hur *trovärdig* bedömer du att informationen är?
Hur bidrar följande till Din bedömning?
 - a) Innehållet i informationen
 - b) Avsändaren
 - c) Mina kunskaper
- 4) Skapar informationen kring händelsen någon *oro* hos dig vad gäller:
 - a) Din egen person
 - b) Annan/andra (familj, vänner etc*)
 - c) Annat, nämligen;

Bilaga 2

SYN PÅ SAMHÄLLETS SÅRBARHET OCH BEREDSKAP	M1	SD1	M2	SD2
1. Samhället kommer att bli alltmer sårbart och osäkert	3,8	0,718	3,7	1,05
2. Optimistisk syn på samhällsutvecklingen	2,9	0,801	3,0	1,0
3. Enskilda individer måste ta större ansvar för att förhindra olyckor i samhället	4,0	0,832	4,0	0,9
4. Säkerhetstänkande har fått alldeles för stort utrymme i Sverige idag	1,8	0,921	1,9	1,0

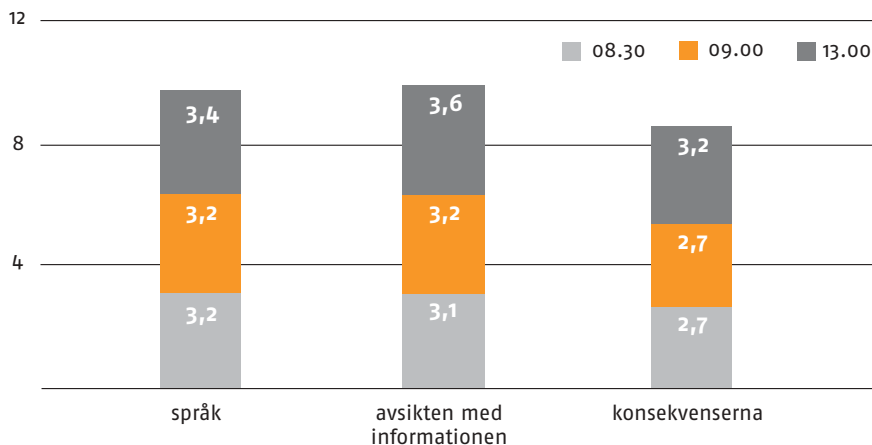
Tabell A. Syn på samhällets sårbarhet och beredskap. Resultat M1 och SD1 visar värden från deltagarna i övning Havsörn, M2 och SD 2 visar värden från en tidigare undersökning (Enander & Johansson, 2002). Skala 1–5 med definierade ändpunkter "Stämmer inte alls" och "Instämmer helt och hållet". (SD = standard deviation)

SYN PÅ INDIVIDENS SÅRBARHET OCH BEREDSKAP		M1	SD1	M2	SD2
5.	Det finns i stort sett inget man kan göra som enskild individ – jag förväntar mig att myndigheterna gör de förberedelser som är möjliga	2,4	1,2	2,0	1,1
6.	Jag vill inte tänka på sådana förberedelser – om man oroar sig för allting blir livet outhärdligt	2,3	1,3	2,5	1,3
7.	Den som förbereder sig har ändå ingen chans att klara sig om det skulle hända något	1,8	0,934	1,9	1,1
8.	Risken för att man råkar ut för något är så liten att det inte lönar sig att förbereda sig	1,6	0,636	2,0	1,1
9.	Man kan i regel lita på information från svenska myndigheter	3,6	0,797	–	–

Tabell B. Syn på individens sårbarhet och beredskap. Resultat M1 och SD1 visar värden från deltagarna i Övning Havsörn, M2 och SD2 visar värden från en tidigare undersökning (Larsson & Enander, 1995). Skala med definierade ändpunkter "Stämmer inte alls" och "Stämmer helt och hållet". (SD = standard deviation)

BEGRIPLIG INFORMATION

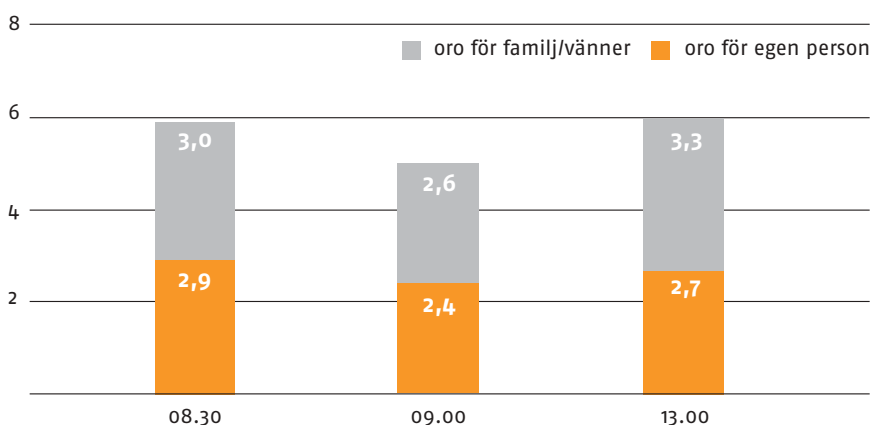
medelvärde

Figur A. Respondenternas uppfattning om hur begriplig informationen är vad gäller: språket, avsikten med informationen samt konsekvenserna för den egna personen, vid de tre kontrolltidpunkterna. Bedömningen gjordes på en skala 0-4 från "inte begriplig alls" till "fullständigt begriplig".

SKAPAR INFORMATIONEN KRING HÄNDELSEN ORO?

medelvärde

Figur B. Bedömning av hur informationen kring händelsen skapat någon oro för deltagaren eller anhöriga/vänner. Bedömningen gjordes på en skala 0-4 från "ingen oro alls" till "mycket stor oro".

KBM:S TEMASERIE

- 2005:2 Allmänheten medverkar vid övningar
Erfarenheter från Övning Havsörn
- 2005:1 Beredskap mot skadlig kod
En kartläggning av IT- och informationssäkerheten inom större myndigheter
och statliga bolag i Sverige med fördjupad analys av skadlig kod
- 2004:6 Hot- och riskrapport 2004
Gränsöverskridande sårbarheter
- 2004:5 "We're a peaceful nation"
Krigsretorik efter 11 september
- 2004:4 Ministermordet
En studie om myndigheternas kommunikation vid attentatet mot Anna Lindh
- 2004:3 Säkerhet och beredskap i Europeiska unionen
- 2004:2 Stereotyper i vardagen
Bilder av "de främmande"
- 2004:1 Krisjournalistik eller journalistik i kris?
En forskningsöversikt om medier, risker och kriser
- 2003:6 Demokratin och mordet på Anna Lindh
- 2003:5 IT och sårbarhet
Kritiska beroendeförhållanden i den nationella IT-infrastrukturen
- 2003:4 Från osäker källa
Bevakningen av Irakkriget i svenska medier
- 2003:3 Krisberedskap i omvärlden
Samordningsstrukturer i fem länder
- 2003:2 Irakkrigets andra dag
En jämförelse mellan SVT och tidningspressen den 21 mars 2003
- 2003:1 Bagdad-Bob, menige Jessica Lynch och Cirkus Saddam
Irakkriget iscensatt i svenska medier

SPECIAL FEATURE

- 2004:5 "We're a peaceful nation"
War Rhetoric after September 11

Allmänheten medverkar vid övningar

ERFARENHETER FRÅN ÖVNING HAVSÖRN

I den här studien beskriver Försvarshögskolan, på uppdrag av Krisberedskapsmyndigheten, allmänhetens deltagande i kärnkraftsövning Havsörn hösten 2004. Rapporten belyser människors reaktioner på krisinformation samt hur formerna för allmänhetens deltagande vid övningar kan utvecklas. Studien är en viktig del i KBM:s och andra organisationers strävan att öka allmänhetens deltagande i framtida övningar för att höja samhällets krishanteringsförmåga.

Om författarna:

Ann Enander är leg psykolog och laborator vid Försvarshögskolan, institutionen för ledarskap och management. Hon har skrivit eller medverkat i flera publikationer inom risk- och krisområdet, bl a tre rapporter för KBM om beredskapsfrågor och erfarenheter på lokal nivå *"Förväntningar och erfarenheter hos aktörer"* (2004), *"Att stå i stormens öga"* (2004) samt *"Drivkrafter för arbete med säkerhets- och beredskapsfrågor"* (2004).

Susanne Hede är beteendevetare och forskningsassistent vid Försvarshögskolans institution för ledarskap och management. Hon har medverkat i flera studier av kriserfarenheter och beredskap på lokal nivå (se ovan).

Krisberedskapsmyndigheten

Box 599
101 31 Stockholm

Tel 08-593 710 00
Fax 08-593 710 01

kbm@krisberedskaps
myndigheten.se

www.krisberedskaps
myndigheten.se

ISSN 1652-2915
ISBN 91-85053-74-0